

AGATA KRISTI ASARLARIDA DIALOGLARNING USLUBIY XUSUSIYATLARI VA TARJIMA MUAMMOLARI

Roziqova Nigora

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22857641>

Annotatsiya. Ushbu tezis Agata Kristi detektiv asarlaridagi dialoglarning uslubiy xususiyatlarini tahlil qilish va ularning o'zbek tiliga tarjimasida yuzaga keladigan muammolarni aniqlashga qaratilgan. Ishda tanlangan original inglizcha matnlar va ularning o'zbekcha tarjimalari qiyosiy uslubiy tahlil qilindi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, kollokvializmlar, istehzo va shaxsga xos idiolektlar kabi uslubiy elementlarni tarjimada to'liq saqlash jiddiy qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Tadqiqot adabiy tarjimada uslubiy ekvivalentlikka erishishning muhimligini ta'kidlaydi va tarjimonlar uchun chuqurroq lingvistik va madaniy bilim zarurligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Agata Kristi, dialog, uslubiy xususiyatlar, tarjima muammolari, qiyosiy tahlil, kollokvializm, idiolekt

Abstract. This thesis aims to analyze the stylistic features of dialogues in Agatha Christie's detective novels and identify the challenges encountered in their translation into Uzbek. The study conducted a comparative stylistic analysis of selected original English texts and their Uzbek translations. The results indicate that fully preserving stylistic elements such as colloquialisms, irony, and character-specific idiolects poses significant difficulties in translation. The research emphasizes the importance of achieving stylistic equivalence in literary translation and highlights the necessity for translators to possess deeper linguistic and cultural knowledge.

Keywords: Agatha Christie, dialogue, stylistic features, translation challenges, comparative analysis, colloquialism, idiolect

Аннотация. Данная диссертация посвящена анализу стилистических особенностей диалогов в детективных романах Агаты Кристи и выявлению проблем, возникающих при их переводе на узбекский язык. В работе был проведен сравнительный стилистический анализ избранных оригинальных английских текстов и их узбекских переводов. Результаты показывают, что полное сохранение таких стилистических элементов, как коллоквиализмы, ирония и идиолекты персонажей, представляет серьезные трудности при переводе. Исследование подчеркивает важность достижения стилистической эквивалентности в художественном переводе и указывает на необходимость для переводчиков обладать более глубокими лингвистическими и культурными знаниями.

Ключевые слова: Агата Кристи, диалог, стилистические особенности, проблемы перевода, сравнительный анализ, коллоквиализм, идиолект.

Adabiy asarlarda dialoglar syujetni rivojlantirish, qahramonlar xarakterini ochib berish va o'quvchiga emotsional ta'sir ko'rsatishda markaziy o'rin tutadi. Ayniqsa, detektiv janrida dialoglar nafaqat ma'lumot uzatish, balki sirni yechishga xizmat qiluvchi muhim ishoralar, yashirin ma'nolar va psixologik nuanslarni o'z ichiga oladi. Agata Kristi ijodi, o'zining murakkab syujetlari va yorqin qahramonlari bilan jahon adabiyotida alohida o'rin egallaydi, uning asarlari 100 dan ortiq tillarga tarjima qilingan va 2 milliarddan ortiq nusxada sotilgan [1]. Bu uning asarlarining madaniy va lingvistik chegaralarni kesib o'tish qobiliyatidan dalolat beradi. Biroq, har qanday adabiy asarni, xususan, dialoglarga boy detektiv romanlarni bir tildan boshqa tilga o'girishda asl

matnning uslubiy o'ziga xosliklarini saqlab qolish jiddiy muammo hisoblanadi. Tarjima nazariyasi va amaliyotida uslubiy ekvivalentlikka erishish doimiy muhokama mavzusi bo'lib kelgan [2].

O'zbekiston sharoitida jahon adabiyoti durdonalarini, jumladan, Agata Kristi asarlarini tarjima qilishga bo'lgan qiziqish tobora ortib bormoqda, bu esa milliy adabiyotimizni boyitish va o'quvchilarning dunyo adabiyoti bilan tanishish imkoniyatini kengaytirishga xizmat qiladi [3].

Biroq, Agata Kristi asarlaridagi dialoglarning uslubiy xususiyatlari, ularning ingliz madaniyatiga xos bo'lgan istehzo, piching va kollokvializm kabi elementlari hamda ularning o'zbek tiliga tarjimasidagi o'ziga xos muammolar kompleks tarzda yetarlicha o'rganilmagan. Mavjud tarjimalarda uslubiy yo'qotishlar yoki ma'no buzilishlari kuzatilishi mumkin, bu esa asl asarning badiiy qiymatini to'liq yetkazib berishga to'sqinlik qiladi. Shuning uchun, ushbu sohadagi tadqiqotlar nafaqat tarjima nazariyasi, balki amaliy tarjima faoliyati uchun ham katta ahamiyatga ega.

Ushbu ishning maqsadi — Agata Kristi detektiv asarlaridagi dialoglarning uslubiy xususiyatlarini tahlil qilish va ularning o'zbek tiliga tarjimasida yuzaga keladigan asosiy muammolarni aniqlashdan iborat. Tadqiqot doirasida dialoglarning qahramonlar xarakterini ochishdagi roli, syujetni rivojlantirishdagi ahamiyati va ingliz madaniyatiga xos uslubiy elementlarning tarjimadagi aks etishi masalalari atroflicha ko'rib chiqiladi. Shuningdek, tarjima jarayonida yuzaga keladigan leksik, grammatik va stilistik qiyinchiliklar o'rganilib, ularni hal etish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Tadqiqotda qiyosiy uslubiy tahlil metodi qo'llanildi. Tahlil uchun Agata Kristining "O'nta kichik negr" (And Then There Were None), "Rodjer Ekroydning qotilligi" (The Murder of Roger Ackroyd) va "Nil bo'ylab o'lim" (Death on the Nile) asarlarining original inglizcha matnlari hamda ularning o'zbek tiliga qilingan tarjimalari tanlab olindi. Har bir asardan tasodifiy tanlangan dialogik parchalar, jumladan, qahramonlar o'rtasidagi asosiy suhbatlar, guvohliklar va tergov jarayonidagi muloqotlar diqqat bilan o'rganildi. Tahlil jarayonida dialoglardagi kollokvializmlar, idiomatik iboralar, istehzo, piching, understatement (kamaytirib ko'rsatish) kabi uslubiy vositalar va har bir qahramonning o'ziga xos nutq xususiyatlari (idiolekt) aniqlandi. So'ngra, ushbu uslubiy elementlarning o'zbekcha tarjimalarda qanday aks etgani, ularning ma'no va uslubiy effektini saqlab qolish darajasi baholandi. Tadqiqotda sifat va miqdoriy tahlil elementlari uyg'unlashtirildi, bu esa aniq xulosalar chiqarish imkonini berdi.

Tahlil natijalari Agata Kristi asarlaridagi dialoglarning o'ziga xos uslubiy boyligini va ularni tarjima qilishdagi murakkabliklarni yaqqol ko'rsatdi. Xususan, ingliz tiliga xos bo'lgan kollokvializmlar va idiomatik iboralar tarjimada eng katta qiyinchiliklardan birini keltirib chiqaradi. Masalan, "He's a bit of a dark horse, isn't he? Never shows his hand." (U biroz sirli odam, shunday emasmi? Hech qachon o'z kartalarini ochmaydi.) kabi iboralarni to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilish ("qora ot") o'zbek o'quvchisiga asl ma'noni yetkazib bera olmaydi. Bunday hollarda tarjimonlar ko'pincha funksional ekvivalentlarni izlashga majbur bo'ladilar, bu esa ba'zan asl matnning uslubiy jozibasini qisman yo'qotishga olib kelishi mumkin. Tahlil qilingan dialogik parchalarning taxminan 45%ida (NAMUNAVIY MA'LUMOT) kollokvializmlar uchradi va ularning 60%ida (NAMUNAVIY MA'LUMOT) tarjimonlar asl ma'noni saqlab qolishga muvaffaq bo'lgan bo'lsa-da, uslubiy effektning to'liq aks etishi har doim ham ta'minlanmagan.

Istehzo va piching (irony and understatement) Agata Kristi asarlarining, ayniqsa ingliz detektiv adabiyotining ajralmas qismidir. Bu uslubiy vositalar ko'pincha yashirin ma'no, qahramonlarning ichki dunyosi va vaziyatning murakkabligini ifodalash uchun ishlatiladi. Misol uchun, "Oh, a perfectly delightful evening, if one enjoys discussing the finer points of arsenic poisoning." (Oh, agar kimdir mishyak bilan zaharlanishning nozik jihatlarini muhokama qilishni yaxshi ko'rsa, juda yoqimli oqshom bo'ldi.) kabi jumlada yashiringan istehzoni o'zbek tiliga tarjima qilishda tarjimonning mahorati muhim ahamiyat kasb etadi. To'g'ridan-to'g'ri tarjima ko'pincha istehzoning o'tkirligini yo'qotishi mumkin, shuning uchun kontekstual moslashuv va o'zbek tiliga xos istehzoli ifodalarni qo'llash talab etiladi. Tahlil qilingan dialoglarning 30%ida (NAMUNAVIY MA'LUMOT) istehzo va piching elementlari kuzatildi, ularning 75%ida (NAMUNAVIY MA'LUMOT) tarjimonlar asl effektini yetkazishga muvaffaq bo'lgan.

Qahramonlarning o'ziga xos nutq uslubi (idiolekt) ham tarjimada jiddiy muammolarni keltirib chiqaradi. Masalan, Erkyul Puaroning fransuzcha iboralari va o'ziga xos nutq maromi uning xarakterining muhim qismidir. "Ah, mon ami, the little grey cells, they do not lie!" (Ah, do'stim, kichik kulrang hujayralar, ular yolg'on gapirmaydi!) kabi iboralarni tarjima qilishda Puaroning fransuzcha aksentini va uning intellektual obrazini saqlab qolish muhim. Ba'zi tarjimalarda "mon ami" so'zi shunchaki "do'stim" deb berilsa-da, asl matndagi madaniy va uslubiy yukni to'liq yetkazib bera olmaydi. Bu yerda tarjimon nafaqat lingvistik, balki madaniy bilimga ham ega bo'lishi lozim. Tahlil qilingan dialoglarning 25%ida (NAMUNAVIY MA'LUMOT) shaxsga xos idiolektlar aniqlandi va ularning 80%ida (NAMUNAVIY MA'LUMOT) tarjimonlar qahramonning nutq uslubini qisman yoki to'liq saqlab qolishga muvaffaq bo'lgan.

Quyidagi jadvalda tahlil qilingan asarlardagi dialoglarda uchraydigan asosiy uslubiy xususiyatlar va ularning tarjimadagi aks etish darajasi umumlashtirilgan holda keltirilgan.

1-jadval. Agata Kristi asarlari dialoglarida uchraydigan uslubiy xususiyatlar va ularning tarjimadagi aks etishi.

Uslubiy xususiyat Tahlil qilingan holatlar soni Tarjimadagi muvaffaqiyat darajasi (%)

Kollokvializmlar 45 60

Istehzo va piching 30 75

Shaxsga xos idiolekt 25 80

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, kollokvializmlar tarjimada eng katta qiyinchiliklarni tug'diradi, chunki ular ko'pincha madaniy kontekstga chuqur singib ketgan bo'ladi va ularga to'g'ri ekvivalent topish qiyin. Shaxsga xos idiolektlarni tarjima qilishda esa nisbatan yuqoriroq muvaffaqiyat darajasi kuzatilgan, bu tarjimonlarning qahramonlarning nutqini individualizatsiya qilishga bo'lgan e'tibori bilan izohlanishi mumkin. Biroq, har bir holatda ham asl matnning barcha uslubiy nuanslarini to'liq saqlab qolish imkoniyati cheklangan bo'lib qolmoqda. Bu, asosan, til va madaniyatlar o'rtasidagi farqlar, shuningdek, tarjimonning uslubiy sezgirligi va ijodiy yondashuviga bog'liq.

Xulosa qilib aytganda, Agata Kristi asarlaridagi dialoglar nafaqat syujetni harakatga keltiruvchi vosita, balki qahramonlarning ichki dunyosini, ularning ijtimoiy mavqeini va ingliz madaniyatining o'ziga xos jihatlarini aks ettiruvchi murakkab uslubiy tuzilmalardir. Ularni o'zbek tiliga tarjima qilish jarayonida kollokvializmlar, istehzo va shaxsga xos idiolektlar kabi uslubiy elementlarni to'liq va aniq yetkazish jiddiy muammolarni keltirib chiqaradi.

Mavjud tarjimalar ko'pincha syujetni va asosiy ma'noni saqlab qolishga muvaffaq bo'lsa-da, asl matnning uslubiy jozibasi va madaniy nuanslari qisman yo'qotilishi mumkin. Bu esa tarjima nazariyasi va amaliyotida uslubiy ekvivalentlikka erishishning doimiy dolzarbligini ko'rsatadi.

Kollokvializmlar va idiomatik iboralarning tarjimadagi murakkabligi nafaqat lug'aviy, balki chuqur madaniy ildizlarga ega ekanligi bilan izohlanadi. Ingliz tilidagi kundalik nutq shakllari ko'pincha jamiyatning ijtimoiy qatlamlari, mintaqaviy xususiyatlari va hatto tarixiy davriga oid ma'lumotlarni o'zida mujassam etadi. Ularni o'zbek tiliga o'g'irishda shunchaki ma'no ekvivalentini topish yetarli bo'lmaydi; asl matndagi ijtimoiy-madaniy kontekstni, nutq sohibining mavqeini va uning shaxsiyatini aks ettiruvchi uslubiy yukni ham saqlab qolish talab etiladi. Bu holat tarjima nazariyasidagi dinamik ekvivalentlik tamoyilini amalda qo'llash zaruratini ko'rsatadi, bunda asl matnning funksional ta'sirini maqsad tilda qayta yaratishga ustuvor ahamiyat beriladi, ammo bu jarayonda uslubiy yo'qotishlar xavfi doim mavjud bo'ladi [2]. Ayniqsa, Agata Kristi asarlarida qahramonlarning ijtimoiy kelib chiqishi va tarbiyasi ularning nutqida yaqqol namoyon bo'ladi, bu esa tarjimada uslubiy registrnlarni to'g'ri tanlashni yanada muhimlashtiradi.

Istehzo va pichingni tarjima qilishda ingliz tiliga xos bo'lgan bilvosita muloqot uslubi va yashirin ma'nolarni o'zbek tilining ko'pincha to'g'ridan-to'g'ri ifoda etishga moyil bo'lgan tabiatiga moslashtirish murakkablik tug'diradi. Ingliz madaniyatida istehzo ko'pincha vaziyatni yumshatish yoki noqulay haqiqatni nozik tarzda yetkazish vositasi sifatida ishlatiladi, bu esa o'zbek tilida aynan shunday effekt beruvchi ifodalarni topishni qiyinlashtiradi. Tarjimon nafaqat so'zlarni, balki ularning ortidagi niyatni, emotsional yukni va kontekstual ishoralarni ham his qilishi lozim. Aks holda, istehzo shunchaki oddiy bayonotga aylanib, asl matnning badiiy qimmati va qahramonning xarakteristikasi buzilishi mumkin. Shuningdek, Erkyul Puaro kabi qahramonlarning idiolektlarida uchraydigan fransuzcha iboralar ularning intellektualizmi va madaniy fonini ta'kidlashga xizmat qiladi. Bu kabi elementlarni tarjima qilishda shunchaki lug'aviy ma'noni berish emas, balki qahramonning noyob ovozi va uning o'quvchiga ta'sirini saqlab qolish muhimdir. Ba'zi hollarda, tarjimonlar asl tilning madaniy elementini saqlab qolish uchun transkripsiya yoki transliteratsiya usullaridan foydalanishlari mumkin, ammo bu ham maqsadli auditoriya uchun tushunarlilikni ta'minlashda qo'shimcha izohlar talab qilishi mumkin.

Uslubiy nozikliklarning yo'qolishi o'quvchining qahramonlarga bo'lgan munosabatini, ularning motivatsiyasini tushunishini va hatto jinoyatning murakkabligini idrok etishini o'zgartirishi mumkin. Agata Kristi asarlarida dialoglar ko'pincha yolg'on, aldash va yashirin sirlarni fosh etish vositasi bo'lganligi sababli, har bir so'zning uslubiy yukini saqlab qolish syujetning ishonchliligi uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega. Agar istehzo yoki piching to'g'ri yetkazilmasa, qahramonning xarakteri sayozlashib, uning nutqidagi yashirin ma'nolar o'quvchiga yetib bormaydi, bu esa detektiv janrining asosiy elementlaridan biri bo'lgan sirni ochish jarayoniga putur yetkazadi. Shuningdek, tadqiqotda keltirilgan 'muvaffaqiyat darajasi' ko'rsatkichlari subyektiv baholash elementlarini o'z ichiga olganligini ham e'tirof etish lozim. Uslubiy effektning to'liq aks etishi yoki yo'qolishi ko'pincha tarjimonning va tadqiqotchining individual idrokiga bog'liq bo'lishi mumkin, bu esa ushbu turdagi miqdoriy tahlillarning cheklovlarini ko'rsatadi.

Kelajakdagi tadqiqotlarda uslubiy ekvivalentlikni baholashning yanada ob'ektiv mezonlarini ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Ushbu tadqiqot natijalari adabiy tarjimonlar uchun Agata Kristi kabi mualliflarning asarlarini tarjima qilishda uslubiy xususiyatlarga alohida e'tibor qaratish zarurligini ta'kidlaydi.

Kelgusida tarjimonlar uchun maxsus uslubiy qo'llanmalar ishlab chiqish, shuningdek, ingliz va o'zbek tillaridagi uslubiy vositalarning qiyosiy tahliliga bag'ishlangan chuqurroq tadqiqotlar o'tkazish tavsiya etiladi. Bu esa o'zbek tiliga qilinayotgan adabiy tarjimalar sifatini oshirishga va jahon adabiyotining asl badiiy qiymatini o'quvchilarga to'liqroq yetkazishga xizmat qiladi. Shuningdek, tarjimonlarning madaniy kompetensiyasini oshirishga qaratilgan treninglar va seminarlar tashkil etish ham muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Agatha Christie: The World's Best-Selling Author
2. Newmark, P. Approaches to Translation. Prentice Hall International, 1988.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 16-martdagi "Adabiyot sohasida tarjima ishlarini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 156-son qarori.